

Nr 278.

Av herr **Ernfors m. fl.**, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående åtgärder för beredande av ökade möjligheter att indraga lärartjänster vid folkskoleväsendet.

Riksdagen begärde år 1932 i skrivelse (nr 132) till Kungl. Maj:t, att Kungl. Maj:t måtte låta verkställa skyndsamt utredning angående stadgande av skyldighet för lärare vid folk- och småskolor att låta sig förflyttas från ett skoldistrikt till ett annat ävensom såvitt möjligt för 1933 års riksdag framlägga utredning och förslag i ämnet.

Efter det utredning i frågan blivit verkställd av inom ecklesiastikdepartementet särskilt tillkallade sakkunniga, har Kungl. Maj:t i proposition nr 154 till innevarande års riksdag framlagt förslag angående åtgärder för beredande av ökade möjligheter att indraga lärartjänster vid folkskoleväsendet. Detta förslag innefattar emellertid icke någon förflyttningsskyldighet för lärare utan allenast åtgärder för förflyttning på frivillighetens väg av lärare mellan skoldistriktet.

Såsom statskontoret framhållit, torde det kunna dragas i tvivelsmål, om de föreslagna åtgärderna kunna i någon mera avsevärd omfattning bidra till minskande av antalet överflödiga lärartjänster.

I betraktande av de möjligheter till besparingar, som förefinnas på ifrågasvarande område, synes därför kraftigare åtgärder böra vidtagas för nedbringande av det allmännas kostnader för skolväsendet. Det är givetvis icke möjligt att utan utredning ens närmelsevis angiva i vilken utsträckning det kan befinnas vara möjligt att indraga lärartjänster utan olägenhet för undervisningen. Antalet överflödiga lärartjänster torde emellertid vara ganska avsevärt.

Enligt en av skatteutjämningsberedningen verkställd utredning kommer nämligen barnantalet i små- och folkskolorna under tioårsperioden efter 1928/1929 att minskas från 677,032 till 525,291 eller med nära 23 % för att under det därefter följande året ytterligare nedgå.

Till belysning av den situation, som på grund av dessa förhållanden kan komma att inträda inom ett skoldistrikt, må här erinras om de uppgifter, som lämnades i en motion (nr 298) i första kammaren år 1932 av Ernfors beträffande By skoldistrikt i Kopparbergs län. Av denna motion framgår, att i By kommun funnos år 1927 660 skolpliktiga barn. År 1931 hade barnantalet minskats till 598. Antalet lärare utgjorde sistnämnda år 32. Läsåret 1931/32 uppginge barnantalet i Horndals skolor, vilka äro av A-form, till 195, därav 145 i folkskolestadiet, och dessa senare barn vore uppdelade på åtta läraravdelningar. I dessa avdelningar hade alltså varje lärare omkring 18 barn att undervisa.

Antalet födda barn i församlingen under åren 1921—1931 utgjorde enligt uppgift från pastorsämbetet

1921	128	1927	87
1922	105	1928	53
1923	102	1929	71
1924	81	1930	63
1925	88	1931	55
1926	65		

År 1938, då skolornas elever skulle komma att utgöras av de under åren 1926—1931 födda barnen, skulle alltså barnantalet uppgå till allenast 394, och då var hänsyn ändock *icke* tagen till normal dödlighet bland dessa årskullar. Därest antalet lärare icke till dess kunde nedbringas, skulle på varje läraravdelning komma i genomsnitt allenast omkring 12 barn. Någon ökning av barnantalet på grund av inflyttning syntes icke vara att påräkna. Snarare torde det kunna befaras, att på grund av industriens tillbakagång och därav föranledd utflyttning barnantalet komme att ytterligare minskas.

Likartade förhållanden torde vara rådande inom åtskilliga av landets skoldistrikt.

Såsom redan framhållits torde det icke vara tillräckligt att enbart låta sig nöja med de resultat av säkerligen icke alltför betydande omfattning, som kunna bli en följd av Kungl. Maj:ts föreliggande förslag om indragning av tjänster på frivillighetens väg. Enligt vår mening är det nödvändigt, att, därest man verkligen på allvar vill söka nedbringa överorganisationen på detta område, i en eller annan form införa skyldighet för lärarna att låta sig förflyttas mellan olika skoldistrikt.

De av de sakkunniga anförda skälen mot att åtgärder nu skulle vidtagas i sådan riktning synas knappast vara övertygande. Den ytterligare utredning i frågan, som kan komma att befinnas erforderlig, har enligt de sakkunnigas mening ansetts böra anstå till dess Kungl. Maj:t och eventuellt riksdagen prövat skatteutjämningsberedningens förslag i ärendet. De sakkunniga hava uttalat, att redan på grund härav men ännu mera därför, att lärarna näppeligen torde utan samband med lönereglering eller efter successivt förnyande av kåren kunna förpliktas att mot sin vilja låta sig förflyttas till annat skoldistrikt, det skulle komma att förflyta jämförelsevis lång tid, innan ett inom vissa skoldistrikt för närvarande befintligt överskott kunde genom lärares tvångsförflyttning till annat skoldistrikt utjämnas.

Enligt vår mening förefinnas icke tillräckliga skäl att uppskjuta frågan om besparingsåtgärders vidtagande på detta område, till dess att skatteutjämningsberedningens vittomfattande förslag blivit föremål för statsmakternas prövning. Det nuvarande statsfinansiella läget och de betryckta ekonomiska förhållanden, vari många skattetyngda kommuner för närvarande befinna sig, torde i stället utgöra särskild anledning till att besparingsåtgärder i största möjliga omfattning *snarast vidtagas*.

Ej heller torde avgörande betydelse kunna fästas vid de sakkunnigas åberopande av att lärarna icke utan samband med lönereglering eller efter successivt förnyande av kåren kunna förpliktas att mot sin vilja låta sig för-

flyttas till annat skoldistrikt. Vad de sakkunniga i sistberörda hänseende anført torde icke kunna betraktas som någon nytillkommen omständighet, som ej var för riksdagen bekant vid avlåttandet av ovanberörda skrivelse med begäran om allsidig utredning av förevarande spörsmål.

Riksdagen framhöll i nämnda skrivelse, att utvecklingen numera nått därhän, att det icke längre låte sig göra att utan vidare tillbakavisa kravet på åtgärder i riktning mot en sådan utvidgning av lärarnas flyttningsskyldighet, varigenom den ovillkorliga bundenheten vid vissa distrikt hävdes. De brister, som ansågos vara förbundna med vissa för 1932 års riksdag motionsvis framlagda förslag, kunde enligt riksdagens uttalande måhända genom lämpliga ändringar eller tillägg avlägsnas.

Enligt Kungl. Maj:ts föreliggande förslag har visserligen tanken på införandet av här avsedda förflyttningsskyldighet icke direkt avvisats men dock blivit uppskjuten på ganska obestämd tid.

Som ytterligare stöd för vår uppfattning, att åtgärder snarast möjligt böra vidtagas tillåta vi oss åberopa vad skatteutjämningsberedningen anført i fråga om de nuvarande förhållandena på skolväsendets område. Beredningen har bland annat uttalat, att bristen på rörlighet och smidighet i vår skolorganisation bleve i allt högre grad kännbar, i samma mån som det sista decenniets starka nedgång i födelsefrekvensen komme att under de närmaste åren resultera i en betydande minskning av antalet skolpliktiga barn. Den härmed förbundna risken för onödiga utgifter för folkundervisningen bleve så mycket större, som variationerna i barnantalet på grund av födelsefrekvensens ojämnheter och befolkningens rörlighet vore oberäkneliga och i hög grad olika inom skilda skoldistrikt. Det nuvarande läget kunde sammanfattas på följande sätt. Den grund, på vilken vår skolorganisation byggt under de sista decennierna, hade i hög grad förskjutits. Skoldistriktet hade fått sin ekonomi försämrad och hotades med ökade ekonomiska svårigheter. Kommunikationsmöjligheterna vore helt andra än för ett par tiotal år sedan. Befolkningen vore ej på samma sätt som tidigare stationär. Födelsefrekvensen hade hastigt avtagit.

Härjämte må erinras om de motioner, som i denna fråga avgåvos vid 1932 års riksdag, nämligen förutom ovanberörda motion av herr Ernfors i första kammaren, en av herrar Magnusson i Tumhult, Carlström och Fast inom andra kammaren avlämnad motion (nr 427) med begäran, att sådana föreskrifter måtte meddelas, att vid nyanställning av lärare vid rikets folk- och småskolor befattningshavare tillförbindes den skyldighet att underkasta sig förflyttning från en tjänst till en annan, som framdeles kunde bliva i vederbörlig ordning bestämd. I sistnämnda motion hänvisades till en skrivelse, som skatteutjämningsberedningen den 17 februari samma år avlåtit till Kungl. Maj:ts med begäran om föreskrifter av nyssnämnda innehåll.

På grund av vad sålunda anförts kunna vi icke finna annat än att riksdagen alltjämt bör vidhålla sin uppfattning, att skyndsamt utredning av föreliggande spörsmål bör verkställas.

I betraktande av det jämförelsevis stora antal lärartjänster, som årligen

bliva lediga (enligt de sakkunnigas beräkningar utgöres detta antal av omkring 420 folkskole- och 375 småskoletjänster eller sålunda sammanlagt i det närmaste omkring 800 lärartjänster) synes det vara uppenbart, att även ett införande av förflyttningsskyldighet enbart för de lärare, som hädanefter vinna ordinarie anställning, åtminstone i viss utsträckning skulle medverka till att redan under de närmaste åren nedbringa det allmännas kostnader för nu ifrågavarande ändamål.

Enligt vår mening synes därför punkten 8 i skolöverstyrelsens förslag böra ändras därhän, att, innan tjänst kungöres ledig utan begränsning av ansökningsrätten, Kungl. Maj:t skall äga rätt att till sådan tjänst förflytta lärare inom det område, den särskilda ansökningsrätten omfattat. Till förhindrande av orättvisor gentemot lärarna och för att i möjligaste mån förhindra uppkomsten av ett osäkerhetstillstånd för dessa befattningshavare synas därvid vissa närmare direktiv lämpligen kunna uppställas, såsom t. ex., att tvångsförflyttning i regel skall avse lärare, som senast erhållit anställning inom det av ifrågakommande skoldistrikt, där största läraröverskottet finnes. Genom dylika direktiv skulle jämväl garantier i möjligaste mån kunna skapas mot att ett skoldistrikt påtvingades lärare, beträffande vilka den invändningen skulle kunna göras, att de på grund av ålder eller andra omständigheter icke motsvarade de krav, som man bör kunna uppställa på en inom ett välordnat skoldistrikt nyanställd lärare. Härigenom skulle i väsentlig mån udden brytas av den invändningen, att en dylik förflyttningsskyldighet för ifrågavarande lärarpersonal i sig skulle innebära en kränkning av den kommunala självbestämmanderätten, då ju huvudsaken för ett skoldistrikt torde vara att vid nyanställning erhålla bästa möjliga lärarkraft. Vi våga nämligen utgå därifrån, att varje skoldistrikt vid tillsättandet av ordinarie lärarbefattningar tillvaratager de möjligheter, som under den senaste tiden förefunnits att allenast behöva reflektera på synnerligen kvalificerade sökande till lärarbefattningar vid folk- och småskolorna.

Såsom redan antytts läser dylik flyttningsskyldighet ej kunna föreskrivas för de lärare, som redan erhållit ordinarie anställning, utan torde den endast kunna avse sådan lärare, som erhålla ordinarie anställning efter det i vederbörande författningar intagits bestämmelser om sagda skyldighet.

Men även beträffande sådana lärare, som icke kunna åläggas flyttningsskyldighet, förefinnes viss möjlighet att förmå vederbörande att flytta till annat distrikt. Det synes nämligen kunna och böra tagas under övervägande, huruvida icke, för den händelse sådan lärare finner med sitt intresse förenligt att vägra förflyttning till annat distrikt, borttagande helt eller delvis av honom tillkommande dyrtidstillägg och provisorisk avlöningsförbättring bör ifrågakomma. En dylik åtgärd torde knappast kunna anses obillig, då läraren genom sin flyttningssvägran i själva verket gör anspråk på att få kvarstanna å en såsom överflödigt befunnen lärarbefattning. I detta sammanhang vilja vi erinra om ett av 1932 års statsrevisorer gjort uttalande i fråga om befattningshavare, som blivit uppförda å indragningsstat. Revisorerna ifrågasatte, ehuruvida icke i de fall, då vederbörande befattningshavare erbjödes

annan, med den indragna befattningen i tjänstgörings- och avlöningshänseende väsentligen likställd tjänst men ej begagnade sig av erbjudandet, en ytterligare begränsning av de icke ordinarie avlöningsförmånerna borde äga rum, eller — därest sistnämnda avlöningsförmåner inarbetats i den fasta lönen — vederbörande borde vidkännas ett visst avdrag å lönen.

Vidare vilja vi framhålla, att det beträffande lärare, som överflyttats från ett skoldistrikt till ett annat, torde vara med rättvisa och billighet överensstämmande, att de, på sätt de sakkunniga i punkten 8 i sitt förslag anfört, erhålla viss gottgörelse efter prövning i varje särskilt fall för sina flyttningskostnader. Härutöver torde de emellertid också böra av statsmedel erhålla ersättning för den minskning i sina avlöningsförmåner, som de skulle komma att få vidkännas för den händelse förflyttningen sker från ett skoldistrikt med kommunala lönetillägg till ett annat, där sådana tillägg ej utgå eller utgå med mindre belopp. I sistberörda hänseende torde böra erinras, att liknande ersättning ansetts böra av statsmedel tillkomma ordinarie lärare vid nedlagda landstingsseminarier, som söka annan anställning och därvid skulle få sina löneförmåner minskade.

En i huvudsak på ovan angivna villkor föreskriven flyttningsskyldighet för lärarna torde rimligtvis icke kunna sägas innebära någon alltför stor obillighet mot dessa befattningshavare. Erinras må nämligen att statens egna befattningshavare äro i mycket stor utsträckning skyldiga att underkasta sig förflyttning till annan tjänst. Sålunda stadgas i vederbörliga författningar skyldighet för befattningshavarna att underkasta sig förflyttning även till befattning tillhörande distrikts- eller lokalförvaltning jämväl med förändring av tjänstgöringsorten. En med ovan föreslagna förflyttningsskyldighet för lärarna inom folkskoleväsendet jämförlig skyldighet finnes även stadgad för lärarpersonalen vid de allmänna läroverken och statens folkskoleseminarier. Det vill under sådana förhållanden förefalla orimligt, att statsverket skulle helt avstå från att kräva dylik skyldighet även av lärarpersonalen vid folk- och småskolorna, vilken ehuru kommunalt anställd praktiskt taget helt avlönas av statsmedel.

Med hänsyn till önskvärdheten av snabba och effektiva åtgärder i förevarande syfte vilja vi, utöver vad vi sålunda tillåta oss anföra, förorda vissa smärre detaljändringar i Kungl. Maj:ts föreliggande förslag.

Sålunda torde vid de blivande undersökningarna angående antalet överflödiga tjänster alldeles särskilt avseende böra fästas vid förefintliga möjligheter att genom anordnande av skolskjutsar och inackordering av skolbarn indraga lärartjänster. Vad särskilt skolskjutsarna angår förefaller det vara uppenbart, att statsverket med fördel kan anordna sådana även om kostnaderna därför skulle bliva rätt avsevärda. Att märka är nämligen, att lärarpersonalens lagstadgade avlöning såsom ovan framhållits praktiskt taget helt utgår av statsmedel. En manlig lärare i högsta lönegraden åtnjuter sådan kontantavlöning med sammanlagt omkring 4,000 kronor, som med undantag allenast av ett belopp av 190 kronor utgår av statsmedel. Indragning av en

dylik befattning torde i de allra flesta fall innebära en avsevärd besparing, även om kostnaderna för skolskjuts skulle helt stanna å statsverket.

Vidare synes det kunna ifrågasättas, huruvida icke ett inspektionsområde är väl litet som den enhet, inom vilken ansökningsrätten för lärare å överflödiga tjänster skulle vara begränsad. Genom smidigare samarbete mellan folkskoleinspektörerna synes en dylik enhet kunna omfatta flera inspektionsområden. Bland inspektörerna själva har en sådan uppfattning gjort sig gällande, enligt vad som framgår av Kungl. Maj:ts proposition.

Slutligen vilja vi också ifrågasätta, huruvida tillräckliga skäl kunna sägas vara anförda, för att den särskilda ansökningsrätten skall omfatta även tillsvidare anställda lärare. Med hänsyn till syftet med föreliggande förslag synes det vara riktigast, att denna särskilda ansökningsrätt allenast bör tillkomma lärare, som erhållit ordinarie anställning.

På grund av vad sålunda anförts tillåta vi oss hemställa,

att sådana föreskrifter måtte meddelas, att lärare vid rikets folk- och småskolor tillförbindas skyldighet att underkasta sig förflyttning från en lärartjänst till en annan sådan befattning inom annat skoldistrikt, samt

att vid behandlingen av Kungl. Maj:ts förberörda förslag hänsyn måtte tagas till vad vi ovan anfört.

Stockholm den 11 mars 1933.

O. A. Ernfors.

Aug. W. Johansson.

Ernst Svenson.
